

תענית אסתר ותפילות שבימי הפורים

מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א

תענית אסתר תשע"א

מקור לתענית אסתר

כתב המשנ"ב סימן תרפו ס"ק ב', מתעניין ב"ג באדר - כי בימי מרדכי ואסתר נקהלו ביום י"ג באדר להלחם ולעמוד על נפשם והיו צריכין לבקש רחמים ותחנונים שיעזרם ד' להנקם מאויביהם, ומצינו כשהיו ביום מלחמה שהיו מתעניין שכן אמרו רז"ל שמרע"ה ביום שנלחם עם עמלק היה מתענה וא"כ בודאי גם בימי מרדכי היו מתענים באותו יום. ולכן נהגו כל ישראל להתענות ב"ג באדר ונקרא תענית אסתר כדי לזכור שהש"י רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר יתענה וישוב אל ד' בכל לבבו כמו שעשה בימים ההם. ומציין כמקור את דברי הרמב"ם. [ובאמת שהלשון מתאימה לשברי השאלות].

ולכאורה ברמב"ם יש משמעות קצת אחרת, וז"ל הר"מ פ"ה מתעניות ה"ה ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות, בשלשה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם.

ועיין במגיד משנה שכתב, תענית זה לא נזכר בגמרא אבל נהגו בו ואמרו קצת מפרשים שמ"ש פ"ק דמגילה דף ב. זמן קהלה לכל היא, ר"ל זמן תענית שנקהלו הכל בשושן ב"ג באדר להתענות עם מרדכי ואסתר ועל זה סמכו להתענות.

ומבואר שבאמת אין מקור מפורש להדיא על כך שהתענו, אלא שמסתבר שכאשר יש מצב של צרה ומלחמה הציבור הציבור מתענה.

מדוע מתענים בתענית אסתר

שהרי כבר נגאלו

ולכאורה יש להתבונן דאמאי נהגו להתענות לדורות ביום זה, והרי יום פורים הוא יום של שמחה וישועה, ומה לנו שאז עם ישראל התענו, אז היו בצרה והתענית

היתה נצרכת, אבל אנו כעת אמורים לזכור את הנס, ומה לנו עם התענית שהתענו אז. ובשלמא בכל צרה אזי אמרינן שעד היום אנו סובלים מהצרה כגון ד' תעניות.

וכבר במגילה מצינו [אסתר ט' כט-לא] ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תוקף .. לקיים את ימי הפורים האלו בזמניהם ... דברי הצומות וזעקתם. דכבר אז כתבה אסתר גם את "דברי הצומות וזעקתם", ולא רק את הישועות.

דברי הרמב"ם בהקדמה

הנביאים עם בית דין תקנו וצוו לקרות המגלה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועתינו, כדי לברכו ולהללו וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו.

השתדלות מרדכי היתה על ידי תפילה השתדלות של כלל ישראל היתה דרך התפילה, מרדכי היהודי אחז רק בתפילה, וגם בשעה שביקש מאסתר המלכה, היה זה רק אחרי תפילות שעשה, וכפי שיבואר בהמשך.

נמצא שעיקר נס פורים היה על ידי תפילה ותענית ולכן קביעתו של הנס היתה גם על ידי התענית שהיתה חלק בלתי נפרד מהנס.

מרדכי לבוש בשק ואינו מחליף לבגדים

רגילים שלא להסיח דעתו מתפילה

עיין גר"א בבאורו למגילת אסתר, שביאר אמאי לא החליף מרדכי היהודי את בגדי השק לבגדים רגילים שבהם היה מורשה להיכנס לבית המלך, ובמקום זה

ובהקדמתו לאור חדש כותב המהר"ל שלא היתה לעם ישראל גאולה כעין זו של המגילה, שהיו ישראל בצרה כזו של כליה ונושעו על ידי תפילתם.

מעלת התפילה בתענית אסתר

בספר קב הישר סי' צ"ז מאריך בגודל מעלת תענית אסתר, וכותב בו כמה טעמים ומה שהגיד המגיד לבית יוסף בסוד התענית. ושכל עניין נס פורים היה על ידי תפילה, ולכן כל מי שצריך רחמים על איזה דבר שהוא צריך יקח לעצו פנאי ביום תענית אסתר ויאמר תחילה מזמור כ"ב למנצח על אילת השחר, ואח"כ ישפוך שיח לפני קונו.

מדרש רבה שמות פרשת תצוה, פל"ח ד' מי גרם למרדכי לבא לידי הגדולה הזאת אמור שהיה מתפלל בכל שעה, שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, מאחר שראה עצמו בגדולה לא הגיס לבו ולא עמד מן התפילה אלא וישב מרדכי כשם שהיה בתחילה.

כל שמו של מרדכי מרומז על התפילה, עיין גמ' מגילה דף יב: תנא, כולן על שמו נקראו; בן יאיר - בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו, בן שמעי - בן ששמע אל תפלתו, בן קיש - שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו.

הגמ' בברכות נד. הרואה אבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק .. צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום.

למה לא מתפללים במקום שיהושע ניצח, אלא שהתפילה היא במקום שנעשה בו הנס, ומקום הנס הוא מקום שמשה רבנו ישב והתפלל.

עיין גמ' מגילה דף ד. חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, ופרש"י זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה, ויש לעיין שיש כאן קושי בלשון רש"י דמחד

בחר להישאר בלבושו ולשלוח שליח אל אסתר המלכה, וביאר שמרדכי לא רצה להסיח דעתו אפילו לרגע מן התפילה, דאם יכנס בעצמו בלבוש רגיל, אזי יחושב שהשתדלות היא המועילה ולא התפילה.

מגילה טו: מה ראתה אסתר שזימנה את המן אמר רבי נחמיה שלא יאמרו ישראל, אחות לנו בבית המלך ויסיחו דעתם מן הרחמים.

שפת אמת שמות עמ' 178 "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה", ידע שהישועה עתידה לבוא לכלל ישראל, שהרי אמר להגיד לאסתר, "רווח והצלח יעמוד ליהודים ממקום אחר", והיינו שידע והאמין בכל ליבו שהישועה תהיה, אבל הבין שכעת חובת השעה היא לזעוק ולהתפלל, וזו תכלית בפני עצמה.

"גם אני ונערותי אצום כן" [אסתר ד, ט"ז], מבאר האבן עזרא, אסתר בטחה באלוקיה, על כן התענתה, ולא בטחה ביופיה, כי פני המתענה תשנינה, אף כי עד יום השלישי.

אסתר עסוקה בתפילה

"ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך" מבאר הגר"א שהתפילה היתה לפני מלכו של עולם, ותוסף - אלו פסוקי דזמרה שהם בבחינת תוספת על התפילה, ותדבר - זה ק"ש, ותפול לפניו - זהו נפילת אפיים, ותקם אסתר - זהו קדושת ובא לציון. [ובזוה"ק פירש ותעמוד אסתר, אין עמידה אלא תפילה לפני המלך - לפני מלכו של עולם, שהרי לא כתוב לפני אחשורוש.

בגמ' מגילה יא. רב מתנא פתח ליה מהבא, כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו. וביאר המהר"ל באור חדש שהצלת ישראל בדור ההוא היתה על ידי כח התפילה שהיו גוברים בזה על עמלק, וכתוב הקול קול יעקב.

רק כאשר אנו אחר ההשתדלות הטבעית, אלא לפניה.

בטחון בפרנסה

ולפי מהלך זה, הרי שגם עניין הפרנסה אינו קשור בקשר אמיץ להשתדלות של האדם ופעמים יגע ואינו מרויח ופעמים מוצא ממקום אחר.

ובעל התעוררות התשובה בספרו שיר מעון על התורה מבאר את הפסוק לא יהיה בך אל זר.. ומצר דבש אשביעך. שאסור לאדם לחשוב כוחו ועוצם ידי הוא שעשה לי את החיל הזה, ובאותה מידה אל תתיאש מהישועה, כי הקב"ה הוא הכול יכול ויאכלאהו מחלב חיטה, וצור, דהיינו מסלע, שאין בו לא ירק ולא פרי, ואם גדל בו משהו הרי הוא מצומק ויבש, משם דבש אשביעך.

להודיע שכל קויד לא יבושו

וביאר הגר"ז את הנאמר בפיוט שושנת יעקב, תשועתם היתה לנצח ותקותם בכל דור ודור להודיע שכל קויד לא יבושו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך. ותמוה מה השייכות של "קויד לא יבושו" לשושנת יעקב, ונראה לבאר דהנה הרמב"ם בהקדמה במנין המצות הקצר כתב בדין מצוות דרבנן, על מצות קריאת המגילה וז"ל וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועתנו כדי לברכו ולהללו, "וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטחנו בתורה ומי גוי גדול אשר לו אלוקים" וכו' עיין שם, נמצא דזוהי מעצם התקנה של קריאת המגילה "כדי להודיע לדורות הבאים" וכו', ולכך שפיר אומרים כאן "להודיע שכל קויד לא יבושו ולא יכלמו". ומבואר בדברי הרמב"ם שלא רק את הישועה מזכירים, אלא את הצפייה לישועה ושהיה קרוב לשועתנו.

המגילה היא זכר לנס, ומה הקשר להמשך הדברים שכותב רש"י שהיו זועקין לילה ויום, אלא להנ"ל א"ש שתקנת קריאת המגילה היתה להודיע את הנס ואת מה שגרם לנס היינו התפילה, וזהו מה שתיקנה אסתר את כל תוקף ... דברי הצומות וזעקתם.

ועיין ברא"ש תענית פ"ב סי' כ"ד, שהקשה איך מתענים ב"ג אדר והרי ימים הכתובים במגילת תענית לא מתענים לא לפנייהם ולא לאחריהם. ותירץ שכתב "זמן קהילה לכל". והיינו שתקנת מרדכי ואסתר שקביעות ההודיה על הנס תהיה ביחד עם התפילה והזעקה שקדמו לנס.

יש במגילה רצף של הנהגות שמלמדות אותנו, שהעיקר היה בתפילות של עם ישראל. הם לא סמכו על השתדלות כלל, ורק בתור עוד דבר אחרי תפילות ותחנונים ותעניות, אז פנו לסדר של השתדלות, שגם היא נעשתה בצורה מתונה. ללמדך שעיקר הישועה מגיעה על ידי תפילות והתקרבות לקב"ה.

בטחון והשתדלות

אנו רגילים לחלק בין בטחון והשתדלות, כביכול ההשתדלות היא מאיתנו והבטחון הוא בה'. וזוהי טעות ודמיון בעלמא, שהרי דעת לנבון נקל, שכל ההשתדלות גופא היא מאת בורא עולם, שהרי צריך שתהיה דעת המשתדל נכונה ואוזניו של המשוודל פתוחות, והאם יעלה על הדעת לחשוב שכל אלו מעשה אדם. נמצאת אומר שהכל בטחון והכל בכול מכל כל הוא מאתו יתברך, רק ישנם דברים שנראים לנו כמעשה האדם, שהם פחות נדמים כנס, אבל באמת בגוף הדברים הכל הוא השגחה מא' עד ת'. ראוי להתרגל ולהתפלל אל ה' לא רק כאשר תמו כל האפשרויות, אלא דוקא כאשר הן כולן עדיין לפנינו, להאמין בה' לא